

Tomasz KRUSZEWSKI*

Albert Hesse
– profesor prawa gospodarczego i statystyki
na Uniwersytecie Wrocławskim (1921–1945)

– Gandalfie, to nie jest przyjemne miejsce...
– Nie!
(Radagast i Gandalf w *Hobbicie* J.R.R. Tolkiena)
– Nazwijmy go wiernym sługą zła.
(Gandalf w *Hobbicie*)

To już czwarta sylwetka profesora Wydziału Prawa i Nauk Państwowych Uniwersytetu Wrocławskiego republiki weimarskiej i „czasu pogardy”, które przedstawiamy od pięciu lat. Wpierw był to poddany Mikołaja II, który zamienił tego ostatniego na kuglarza z Braunau, co pokazuje, jak krótka była ławka ekspertów do spraw stosunków zagranicznych nazistów – że „bezpartyjny nazista” był prawą ręką wodza (Alex von Freytag-Loringhoven). Potem był „fachowiec”, który żył tak długo, że umarł w czasach Unii Europejskiej (Günther Schmölders). Dwa lata temu opisaliśmy wreszcie wroga Trzeciej Rzeszy, który wybrał najtrudniejszą postawę – zamiast emigracji zewnętrznej, wewnętrzną, w której „coraz bardziej otaczająca go rzeczywistość”¹ doprowadziła go do śmierci (Hans-Albrecht Fischer).

1. Informacje biograficzne

Teraz przedstawiamy „wiernego sługę zła”, który z genialnego uczonego zamienił się w tubę propagandy Trzeciej Rzeszy, sprzedając duszę niczym Doktor Faustus. Albert Hermann Hesse urodził się 4 października 1876 r. w Bleicherode (pow. Nordhausen, Turyngia), w rodzinie wyznania protestanckiego, jego ojciec Hermann był komornikiem sądowym, matka Anna z domu Körber zajmowała się utrzymaniem gospodarstwa². Przyszły uczoney rozpoczął eduka-

* Uniwersytet Wrocławski, e-mail: tomasz.kruszewski@uwr.edu.pl.

¹ Słowa znanego aktora Kazimierza Rudzkiego, powszechnie przywoływane w czasie stanu wojennego.

² Dane dotyczące osoby profesora Hessego pochodzą z jego akt osobowych, Archiwum Uniwersytetu Wrocławskiego (cyt. dalej AUW), sygn. S220. W literaturze zob. K. Nowacki, *Zarys dziejów*

cję w 1882 r. w szkole ludowej w Dingelstädt (siedziba gminy w pow. Eichsfeld, Turyngia), gdzie uczył się do 1887 r. W tym ostatnim roku Albert rozpoczął naukę w gimnazjum klasycznym w Halle nad Saławą, gdzie w Wielkanoc 1896 r. złożył egzamin dojrzałości. Od 1896 r. studiował w Halle (obecnie Martin-Luther-Universität Halle-Wittenberg, wtedy Friedrichs-Universität) prawo oraz gospodarkę ludową, jednak w 1899 r. porzucił studia, by 23 grudnia 1899 r. objąć stanowisko referendarza w Naumburgu. Rok później objął w sądzie w tym mieście funkcję asystenta, podejmując zarazem przerwane studia, które ukończył w 1902 r.³ Po ukończeniu studiów został referendarzem w sądzie powiatowym w Halle (1 października 1906 – 30 września 1908 r.), a następnie dyrektorem Urzędu Statystycznego w tym mieście. Dnia 23 października 1903 r. habilitował się na uniwersytecie halijskim (rozprawą pt. *Natura i społeczeństwo – krytyczna analiza pojęcia teorii ewolucji dla życia społecznego*), gdzie 9 kwietnia 1908 r. otrzymał stanowisko pozaetatowego profesora nadzwyczajnego. Nie było to zgodne z jego marzeniami, więc przy najbliższej okazji (18 lipca tegoż roku) przeniósł się do renomowanej Albertyny w Królewcu, gdzie 1 października otrzymał stanowisko profesora nadzwyczajnego. Tutaj pisał się w karierze uniwersyteckiej: 17 stycznia 1910 r. otrzymał ordynariat osobisty, a od 21 grudnia 1914 r. został etatowym ordynariuszem. Ta ostatnia nominacja zastała go, gdy był zmobilizowany i 13 października 1914 r. otrzymał Krzyż Żelazny II klasy. Pod koniec wojny, 13 maja 1918 r. odznaczono go także tym orderem I klasy. Otrzymał także Odznaczenie dla Rannych w Czerni (2 czerwca 1918 r.) oraz Krzyż Zasługi dla Pomagających na Wojnie (8 stycznia 1920 r.). Gdy władze uniwersytetu Fryderyka Wilhelma we Wrocławiu postanowiły wzmocnić kadry, 22 marca 1921 r. (etat od 1 kwietnia) objął ordynariat na tej uczelni⁴. Powierzono mu katedrę gospodarczych nauk państwowych i statystyki⁵.

Podczas pobytu w Halle Hesse ożenił się (6 kwietnia 1907 r.) z Marleną Dorą Deuticker, urodzoną 6 maja 1885 r. (używającą drugiego imienia). Z tego związku przyszło na świat troje dzieci: Christine (ur. 22 lutego 1914 r.), Renate (ur. 31 grudnia 1915 r.) oraz Konrad (ur. 29 stycznia 1919 r.)⁶. Po przyby-

---

prawa na Uniwersytecie Wrocławskim, Wrocław 2004, s. 151–152; M. Czapliński, *Verzeichnis der Professoren der Juristischen Fakultät Breslau (1811–1945)*, „Jahrbuch der Schlesischen Friedrich-Wilhelm-Universität zu Breslau” 1993, Bd. 34, s. 167. Zob. też <http://www.catalogus-professorum-halensis.de/hessealbert.html> (11.03.2016).

³ Co do daty ukończenia studiów A. Hesse podaje dwie sprzeczne informacje, gdyż w drugiej notatce pisze, że zdobył dwa doktoraty: z prawa 6 czerwca 1900 r. i z filozofii (jako tzw. gospodarz ludowy – *Volkswirt*) 2 sierpnia 1901 r. Tytuł doktoratu z prawa brzmiał: *Pojęcie społeczeństwa w „Socjologii” Spencera*, zob. <http://www.catalogus-professorum-halensis.de/hessealbert.html> (11.03.2016).

⁴ T. Kulak, M. Pater, W. Wrzesiński, *Historia Uniwersytetu Wrocławskiego 1702–2002*, Wrocław 2002, s. 125.

⁵ Księga angaży (AUW, sygn. S41) podaje datę przejścia Hessego z Królewca do Wrocławia pod 22 V 1921 r., zob. fol. 41.

⁶ Gdy córka Hessego Christine urodziła drugie dziecko, profesor otrzymał życzenia z tej okazji od dziekana (19 VIII 1941 r.), AUW, sygn. P18, pag. 199. Kolejne życzenia skierował dziekan do młodszej córki Renate z okazji jej zamążpójścia za lekarza sztabowego Luxa, pag. 200, 30 sierpnia

ciu do Wrocławia Hesse zamieszkał na pl. Muzealnym 6⁷, od 1922 r. przy ul. Scharnhorsta 28 (obecnie ul. Jastrzębia)⁸, od przełomu lat 1928/1929 przy ul. Felixa Dahna 12 (obecnie ul. S. Moniuszki)⁹.

2. Działalność dydaktyczna Alberta Hessego we Wrocławiu

Działalność dydaktyczna Hessego na uniwersytecie wrocławskim jest dobrze udokumentowana. Nominacja na profesora zwyczajnego powierzała mu także prowadzenie zajęć na seminarium wiedzy państwowo-statystycznej, które kontynuował nieprzerwanie aż do upadku niemieckiego uniwersytetu¹⁰. W semestrze zimowym 1922/1923 otrzymał także seminarium z gospodarki ludowej dla zaawansowanych¹¹. Prowadził je też w semestrach: letnim 1923 r., semestrze letnim 1924 r., zimowym 1924/1925 r., letnim 1925 r., zimowym 1925/1926 r., zimowym 1926/1927 r., letnim 1927 r., zimowym 1927/1928 r., zimowym 1929/1930 r., zimowym 1930/1931 r., letnim 1933 r., zimowym 1933/1934 r., letnim 1934 r., letnim 1935 r., zimowym 1938/1939 r., zimowym 1939/1940 r., letnim 1941 r., zimowym 1941/1942 r., letnim 1942 r., zimowym 1942/1943 r., letnim 1943 r., zimowym 1943/1944 r., letnim 1944 r. i zimowym 1944/1945 r.¹² W semestrze letnim 1928 r. zajęcia nazwano ćwiczeniami (z pracami pisemnymi, z podziałem na dwie grupy: dla początkujących i zaawansowanych)¹³. Tak

1944 r. Z tej samej daty pochodzą też życzenia dla państwa Hesse, fol. bez nr po 200. Dnia 3 października 1944 r. dziekan skierował życzenia urodzinowe do Alberta Hessego, zarazem przekazując pozdrowienia dla syna profesora, „przebywającego w polu”, fol. 201.

⁷ SS 1921 (wykaz skrótów na końcu w bibliografii), s. 7.

⁸ WS 1922/23, s. 4.

⁹ AUW, sygn. S220 (akta personalne). W WS 1928/1929 ręcznie wpisano jednak nr 14, s. 8. Od semestru letniego pisano nr 64 (zupełnie niepoprawny, na tej ulicy nie ma takiego numeru domu), SS 1930, s. 18. Poprawny jest tylko nr 12, zob. „Breslauer Adressbuch“ 1943, T. 2, s. 58.

¹⁰ SS 1921, s. 16 (jako dyrektor); WS 1922/1923, s. 13; SS 1923 (wspólnie z Waldemarem Mitscherlichem, zob. M. Czapliński, *op. cit.*, s. 171), s. 16; SS 1924, s. 18 (dyrektorem został Mitscherlich); WS 1924/1925, s. 21; SS 1925, s. 21; WS 1925/1926, s. 21; SS 1926, s. 22; WS 1926/1927, s. 22; SS 1927, s. 22 (współdyrektor z Mitscherlichem); WS 1927/1928, s. 22; SS 1928, s. 18 (został dyrektorem seminarium, aż do 1945 r.); WS 1928/1929, s. 18; SS 1929, s. 19; WS 1929/1930, s. 32; SS 1930, s. 32; WS 1930/1931, s. 34; SS 1931, s. 34; WS 1931/1932, s. 34; SS 1932, s. 35; WS 1932/1933, s. 35; SS 1933, s. 33; WS 1933/1934, s. 37; SS 1934, s. 36; WS 1934/1935, s. 36; SS 1935, s. 35; WS 1935/1936, s. 35; SS 1936, s. 34; WS 1936/1937 + SS 1937, s. 35; WS 1937/1938, s. 35; SS 1938, s. 36; WS 1938/1939, s. 36; SS 1939, s. 37; WS 1939/1940, s. 39; II. Trimester 1940 (obejmował część semestru letniego), s. 39; III. Trimester 1940 (konsumował też semestr zimowy 1940/1941), s. 42; SS 1941, s. 43; WS 1941/1942, s. 28; SS 1942, s. 30; WS 1942/1943, s. 50; SS 1943, s. 52; WS 1943/1944, s. 49; SS 1944, s. 32 i WS 1944/1945, s. 32.

¹¹ WS 1922/1923, s. 31.

¹² SS 1923, s. 33; SS 1924, s. 36; WS 1924/1925, s. 40; SS 1925, s. 40; WS 1925/1926, s. 42; WS 1926/1927, s. 42; SS 1927, s. 42; WS 1927/1928, s. 36; WS 1929/1930, s. 51; WS 1930/1931, s. 54 (tym razem z referatami); SS 1933, s. 54; WS 1933/1934, s. 57; SS 1934, s. 59; SS 1935, s. 58; WS 1937/1938, s. 62 (bez określenia: dla zaawansowanych); WS 1939/1940, s. 65; SS 1941, s. 69; WS 1941/1942, s. 72; SS 1942, s. 74; WS 1942/1943, s. 79; SS 1943, s. 82; WS 1943/1944, s. 80 (dla zaawansowanych); SS 1944, s. 46; WS 1944/1945, s. 46.

¹³ SS 1928, s. 36.

było także w kolejnych semestrach: zimowym 1928/1929 r. i letnim 1929 r.¹⁴ Istotniejsze zmiany miały miejsce w semestrze letnim 1931 r., Hesse prowadził proseminarium (stopień wstępny, omówienie problemów teoretycznych) i seminarium (stopień wyższy), podobnie w semestrze zimowym 1931/1932 r.¹⁵ W semestrze letnim 1932 r. prowadził tylko stopień wyższy, tak samo w semestrze zimowym 1932/1933 r.¹⁶ Od semestru zimowego 1936/1937 poprzez letni 1937 r. i zimowy 1937/1938 r. miał pieczę nad seminarium nauki wiedzy o państwie¹⁷. Na przestrzeni blisko ćwierćwiecznej działalności dydaktycznej prowadził zróżnicowane zajęcia. Już w semestrze zimowym 1922/1923 wykładał teoretyczną ekonomię narodową (ogólną naukę o gospodarce ludowej)¹⁸. Wykład ten miał także w semestrach: letnim 1923 r., zimowym 1924/1925 r., letnim 1925 r.¹⁹ W semestrze zimowym 1925/1926 r. wykład miał zmieniony tytuł: ogólna nauka o gospodarce ludowej (teoretyczna ekonomia narodowa)²⁰. Ponownie pod tą nazwą Hesse wykładał przedmiot w semestrze letnim 1928 r.²¹ Wykład (bez części nazwy podanej w nawiasie) prowadził też w semestrze zimowym 1929/1930 r.²² W semestrze letnim 1932 r. część tytułu wykładu w nawiasie brzmiała: teoria ekonomii socjalnej z omówieniem²³. W semestrze zimowym 1922/1923 prowadził także wykłady z teorii i techniki statystyki, ponownie zaś w semestrach: letnim 1924 r., letnim 1929 r., zimowym 1930/1931 r.²⁴ W semestrze letnim 1923 r. powierzono mu po raz pierwszy wykład ze statystyki ludnościowej i gospodarczej, ponownie w semestrze zimowym 1924/1925 r., letnim 1926 r.²⁵ W semestrze letnim 1924 r. Hesse wykładał specjalną naukę o gospodarce ludowej, ponowiono to w semestrze zimowym 1928/1929 r. z uzupełnieniem nazwy w nawiasie: polityka gospodarki ludowej; ponownie pod taką nazwą prowadził wykład w semestrze letnim 1931 r., zimowym 1931/1932 r.²⁶ W semestrze zimowym 1925/1926 prowadził wykład z praktycznej ekonomii narodowej²⁷. W semestrze letnim 1927 r. wykład zmienił nazwę na: polityka gospodarki ludowej (praktyczna ekonomia narodowa)²⁸. W semestrze letnim 1930 r. pojawił się no-

¹⁴ WS 1928/1929, s. 36; WS 1929, s. 38 (przy początkujących napisano: stopień średni).

¹⁵ SS 1931, s. 54; WS 1931/1932, s. 54.

¹⁶ SS 1932, s. 52; WS 1932/1933, s. 55.

¹⁷ WS 1936/1937 + SS 1937, s. 62; WS 1937/1938, s. 60.

¹⁸ WS 1922/1923, s. 30.

¹⁹ SS 1923, s. 31; WS 1924/1925, s. 39; SS 1925, s. 38.

²⁰ WS 1926/1927, s. 40.

²¹ SS 1928, s. 34.

²² WS 1929/1930, s. 49.

²³ SS 1931, s. 52.

²⁴ WS 1922/1923, s. 30; SS 1924, s. 34; SS 1929, s. 38; WS 1930/1931, s. 52.

²⁵ SS 1923, s. 32; WS 1924/1925, s. 39; SS 1926, s. 39 (prowadził go także dla studentów wszystkich wydziałów, s. 65).

²⁶ SS 1924, s. 34; WS 1928/1929, s. 35; SS 1931, s. 52; WS 1931/1932, s. 52.

²⁷ WS 1925/1926, s. 39.

²⁸ SS 1927, s. 40.

wy dopisek w nawiasie – specjalistyczna nauka o gospodarce ludowej²⁹. Wykład podobnie nazywał się w semestrze zimowym 1932/1933 r.: specjalistyczna nauka o gospodarce ludowej (polityka gospodarki ludowej)³⁰. Semestr letni 1926 r. przyniósł wykład z wprowadzenia do nauki o gospodarce ludowej (nauka o metodzie i głównych teoriach)³¹. W semestrze zimowym 1927/1928 r. nazwa wykładu uległa zmianie na: wprowadzenie do nauki i polityki gospodarki ludowej (nauka o metodzie i głównych problemach)³². W semestrze letnim 1930 r. pojawił się nowy wykład Hessego pt. podstawowe problemy teorii gospodarstwa ludowego i państwa³³. Następny semestr zimowy 1930/1931 r. przyniósł kolejne zmiany programowe. Tym razem Hesse wykładał: wprowadzenie do życia gospodarczego i społecznego współczesności oraz wiedzę o finansach³⁴. Pierwszy z tych wykładów głosił także w semestrze zimowym 1932/1933 r., ostatnim w republice weimarskiej³⁵.

Prowadził też wykłady specjalistyczne. W semestrze letnim 1924 r. były to dewaluacja i reforma walutowa oraz wychowanie państwowo-obywatelskie³⁶. Natomiast w semestrze letnim 1932 r. wykładał kryzys gospodarki światowej³⁷.

Nadszedł rok 1933, począwszy od którego Hesse dał się poznać jako tuba propagandy Trzeciej Rzeszy. Można zadać sobie pytanie, jak łatwo mu, zwolennikowi ideologii pravicowej, przyszła akceptacja narodowego socjalizmu. Zwraca tu uwagę ogólniejszy problem, który bardzo źle świadczy o ludziach akceptujących idee pravicowe: jak łatwo w takich przypadkach przekroczyć Rubikon nacjonalizmu i szowinizmu. Człowiek tej opcji politycznej musi zadawać sobie to pytanie, inaczej skręci na manowce... Miłość do tradycyjnych wartości, porządku niemieckim pravicowcom przychodziła łatwiej, zwłaszcza luteraninowi Hessemu (*Obrigkei*). W semestrze letnim 1933 r. wykładał on ogólną naukę o gospodarce ludowej (teoria ekonomii narodowej) z omówieniem³⁸. To samo miało miejsce w semestrach: zimowym 1933/1934 r., letnim 1934 r., zimowym 1934/1935 r., letnim 1936 r. (bez treści w nawiasie), letnim 1938 r. (tytuł jak poprzednio), podobnie w pierwszym trymestrze 1940 r., semestrze letnim 1941 r., semestrze letnim 1942 r., semestrze letnim 1943 r. oraz semestrze letnim 1944 r.³⁹ W semestrze letnim 1934 r. wykładał też podstawowe problemy

²⁹ SS 1930, s. 49. Także dla wszystkich fakultetów, s. 81.

³⁰ WS 1932/1933, s. 53.

³¹ SS 1926, s. 39.

³² WS 1927/1928, s. 34.

³³ SS 1930, s. 49.

³⁴ WS 1930/1931, s. 52. Pierwszy z tych wykładów także dla wszystkich fakultetów, s. 87.

³⁵ WS 1932/1933, s. 51.

³⁶ SS 1924, s. 34.

³⁷ SS 1932, s. 52.

³⁸ SS 1933, s. 52.

³⁹ WS 1933/1934, s. 55; SS 1934, s. 58; WS 1934/1935, s. 57; SS 1936, s. 59 (wraz z ćwiczeniami, s. 60); SS 1938, s. 60; I. Trimester 1940, s. 25 (wraz z ćwiczeniami, s. 26); SS 1941, s. 67 (dla prawników), s. 68 (dla narodowych gospodarzy, prowadził też ćwiczenia), s. 68; SS 1942, s. 72 (dla

gospodarki ludowej⁴⁰. W semestrze letnim 1935 r. wykładał politykę gospodarki ludowej oraz naród i gospodarkę⁴¹. Ostatni z tych wykładów miał także w semestrze zimowym 1935/1936 r.⁴² Oba wykłady prowadził też w semestrze zimowym 1937/1938 r.⁴³ Drugi z nich wygłaszał również w semestrze zimowym 1938/1939 r. i zimowym 1939/1940 r., w drugim trymestrze 1940 r.⁴⁴ Następnie w semestrze zimowym 1935/1936 r. wykładał niemieckie życie gospodarcze⁴⁵. Ponownie prowadził ten przedmiot w semestrach: zimowym 1936/1937 r. i letnim 1937 r., zimowym 1938/1939 r., zimowym 1939/1940 r.⁴⁶ W trzecim trymestrze 1940 r. powrócił do wykładów z niemieckiego życia gospodarczego⁴⁷. Prowadził je też w semestrze zimowym 1941/1942 r., semestrze zimowym 1943/1944 r.⁴⁸ Do wykładów z polityki gospodarki ludowej powrócił z kolei w semestrze zimowym 1942/1943 r. i zimowym 1944/1945 r., którego nie dane mu już było zakończyć⁴⁹. W semestrze zimowym 1934/1935 r. powierzono Hessemu także wykład ze statystyki ogólnej⁵⁰. W semestrze zimowym 1935/1936 r. nazwę skrócono do statystyki⁵¹. Tak samo było w semestrach: letnim 1936 r., letnim 1938 r., letnim 1939 r., drugim trymestrze 1940 r., semestrze zimowym 1941/1942 r. i zimowym 1942/1943 r.⁵² Natomiast w semestrach: zimowym 1936/1937 r., letnim 1937 r., letnim 1939 r. wykładał narodową i gospodarczą statystykę⁵³. W semestrze letnim 1936 r. też wspólnotę pracy gospodarki ludowej⁵⁴. Kontynuował ten wykład w semestrze letnim 1937 r.⁵⁵ Toczą-

---

prawników), s. 73 (dla narodowych gospodarzy, prowadził też ćwiczenia), s. 74; SS 1943, s. 80 (dla prawników), s. 81 (dla narodowych gospodarzy); SS 1944, s. 45 (dla prawników), s. 45 (dla narodowych gospodarzy).

⁴⁰ SS 1934, s. 56.

⁴¹ SS 1935, s. 58.

⁴² WS 1935/1936, s. 61.

⁴³ WS 1937/1938, s. 60.

⁴⁴ WS 1938/1939, s. 60; WS 1939/1940, s. 64; II. Trimester 1940, s. 64.

⁴⁵ WS 1935/1936, s. 61. Prowadził też ćwiczenia do tego wykładu, s. 62.

⁴⁶ WS 1936/1937 + SS 1937, s. 60 (ćwiczenia s. 61 i 102, tu SS 1937); WS 1938/1939, s. 60; WS 1939/1940, s. 64 (także ćwiczenia, s. 65).

⁴⁷ III. Trimester 1940, s. 66 (dla prawników), s. 68 (dla narodowych gospodarzy).

⁴⁸ WS 1941/1942, s. 70 (dla prawników), s. 71 (dla narodowych gospodarzy). Prowadził też ćwiczenia, s. 72; WS 1943/1944, s. 78 (dla prawników), s. 79 (dla narodowych gospodarzy). Prowadził też wykład uzupełniający: wybrane problemy do narodowego życia gospodarczego, s. 79, także ćwiczenia, s. 80.

⁴⁹ WS 1942/1943, s. 76 (dla prawników), s. 76 (dla narodowych gospodarzy); WS 1944/1945, s. 45 (dla prawników), s. 45 (dla narodowych gospodarzy).

⁵⁰ WS 1934/1935, s. 58.

⁵¹ WS 1935/1936, s. 61.

⁵² SS 1936, s. 60 (wraz z ćwiczeniami); SS 1938, s. 60; SS 1939, s. 62; II. Trimester 1940, s. 64; WS 1941/1942, s. 71; WS 1942/1943, s. 78.

⁵³ WS 1936/1937 + SS 1937, s. 60; SS 1939, s. 62.

⁵⁴ SS 1936, s. 61.

⁵⁵ WS 1936/1937 + SS 1937, s. 103.

ca się wojna przyniosła wykład: gospodarka wojenna ze szczególnym uwzględnieniem gospodarki wojennej za granicą. Wykład ten prowadził Hesse wspólnie z Güntherem Schmöldersem i Fritzem Reuem⁵⁶.

Jednocześnie brzmiał też tytuł wykładu dla wszystkich fakultetów wygłaszany w semestrze zimowym 1933/1934 r.: kwestia korytarza w ocenie zagranicy⁵⁷. W semestrze letnim 1934 r. był to: system reparacji wojennych⁵⁸. W semestrze zimowym 1934/1935 r. dla wszystkich fakultetów Hesse prowadził zajęcia z gospodarki na niemieckim wschodzie oraz drugi wykład: Prusy Wschodnie⁵⁹. Ten ostatni wykład prowadził ponownie w semestrach: letnim 1935 r., zimowym 1936/1937 r. oraz letnim 1937 r.⁶⁰ W semestrze letnim 1936 r. wykładał wojnę gospodarczą⁶¹. W semestrze zimowym 1938/1939 r. – naród i gospodarkę⁶².

Powierzano mu także ćwiczenia. W semestrze letnim 1924 r. prowadził ćwiczenia z gospodarki ludowej dla początkujących⁶³. Prowadził je także później: w semestrze letnim 1925 r., zimowym 1925/1926 r., zimowym 1926/1927 r., letnim 1927 r., zimowym 1927/1928 r., letnim 1928 r., zimowym 1928/1929 r., letnim 1929 r., zimowym 1929/1930 r., letnim 1930 r., zimowym 1931/1932 r., letnim 1932 r., zimowym 1932/1933 r., letnim 1933 r., zimowym 1933/1934 r., letnim 1934 r., zimowym 1934/1935, zimowym 1935/1936 r., w pierwszym i trzecim trymestrze 1940 r.⁶⁴ W semestrze zimowym 1934/1935 r. Hesse otrzymał także zajęcia na studium doktoranckim⁶⁵. Prowadził je też w semestrze letnim 1935 r. i letnim 1938 r.⁶⁶ W semestrze zimowym 1938/1939 r. wspólnie ze Schmöldersem prowadził ćwiczenia ze statystyki, natomiast sam jeszcze ćwi-

⁵⁶ II. Trimester 1940, s. 64 (cała trójka prowadziła też ćwiczenia). O Schmöldersie zob. T. Krużewski, *Koncepcja tzw. gospodarki ludowej w poglądach Alberta Hessego (1876–1965)*, przygotowane do druku; o Reu zob. M. Czaplinski, *op. cit.*, s. 174.

⁵⁷ WS 1933/1934, s. 89. Tytuł wykładu korespondował niewątpliwie z antypolską, rewizjonistyczną książką A. Hessego: *Die Wirkungen des Friedens von Versailles auf die Wirtschaft des deutschen Ostens*, zob. Z. Szuszkiewicz, *Rola wschodnich instytucji w realizacji politycznych planów Rzeszy Niemieckiej (w świetle badań nad działalnością Osteuropa-Institut we Wrocławiu w latach 1918–1945)*, Warszawa 1974, s. 17.

⁵⁸ SS 1934, s. 50.

⁵⁹ WS 1934/1935, s. 20, 50.

⁶⁰ SS 1935, s. 54; WS 1936/1937 + SS 1937, s. 52.

⁶¹ SS 1936, s. 52.

⁶² WS 1938/1939, s. 53.

⁶³ SS 1924, s. 36.

⁶⁴ SS 1925, s. 40; WS 1925/1926, s. 40; WS 1926/1927, s. 41 (dodano w nazwie „wraz z pracami pisemnymi”, tak będzie też w kolejnych latach); SS 1927, s. 41; WS 1927/1928, s. 36; SS 1928, s. 36; WS 1928/1929, s. 36; SS 1929, s. 38; WS 1929/1930, s. 51; SS 1930, s. 50 (wpis jest tak skonstruowany, że nie wiadomo, kogo dotyczył, bo na s. 51, informowano, że te ćwiczenia dla narodowych ekonomistów i jurystów prowadził Bechtel); WS 1931/1932, s. 54 (nie ma informacji, że dla początkujących, wpisano za to kurs równoległy); SS 1932, s. 52 (jak poprzedni); WS 1932/1933, s. 54 (znowu z pracami pisemnymi); SS 1933, s. 54 (jak poprzednio); WS 1933/1934, s. 57; SS 1934, s. 59; WS 1934/1935, s. 59; WS 1935/1936, s. 63; I. Trimester 1940, s. 26; III. Trimester 1940, s. 69.

⁶⁵ WS 1934/1935, s. 59 (wspólnota pracy doktorantów w ustalonych godzinach).

⁶⁶ SS 1935, s. 59; SS 1938, s. 60.

czenia gospodarczo-ludowe i statystyczne do badania przestrzeni⁶⁷. W semestrze letnim 1939 r. prowadził ćwiczenia do nauki o pieniądzu i kredycie⁶⁸. W trzecim trymestrze 1940 r. i w semestrze letnim 1941 r. miał ćwiczenia ze statystyki ludnościowej i gospodarczej⁶⁹. W semestrze letnim 1943 r. – ćwiczenia z metodologii⁷⁰.

Działalność organizacyjna Hessego jest słabo udokumentowana z powodu spustoszenia w źródłach z epoki. W roku akademickim 1925/1926 r. pełnił on funkcję dziekana Wydziału Prawa i Nauk Państwowych⁷¹. W semestrze letnim 1934 r. powołano go na członka senatu do końca semestru letniego 1935 r.⁷² Ta instytucja często obradowała w brązowych mundurach. W semestrze letnim 1929 r. Hesse został włączony do grona egzaminatorów w urzędzie egzaminacyjnym dla jurystów (*Juristisches Prüfungsamt*) oraz w urzędzie egzaminacyjnym dla dyplomowanych gospodarzy ludowych (*Prüfungsamt für Diplomvolkswirte*). Tu był egzaminatorem z nauki o gospodarce ludowej⁷³, a od semestru letniego 1933 r. także zastępcą przewodniczącego⁷⁴. W obu komisjach zasiadał do 1945 r.⁷⁵ W semestrze letnim 1934 r. powołano go dodatkowo do kolejnej komisji (*Ausschuss für die Zusatzprüfung in landwirtschaftliche Verwaltungskunde und landwirtschaftlichem Genossenschaftswesen*). Egzaminował z prawa podatkowego i ubezpieczeń społecznych do końca semestru letniego 1936 r.⁷⁶ Komisja ta w semestrze zimowym 1937/1938 r. zmieniła nazwę na *Ausschuss für die Prüfung für praktische Landwirte*, wtedy też Hesse ponownie został egzaminatorem⁷⁷. Komisja ta istniała do drugiego trymestru 1940 r.⁷⁸

Był też członkiem Międzynarodowego Instytutu Statystycznego oraz Międzynarodowej Komisji Statystycznej w Paryżu⁷⁹. O zwykłej działalności Hes-

⁶⁷ WS 1938/1939, s. 61.

⁶⁸ SS 1939, s. 63.

⁶⁹ III. Trimester 1940, s. 69; SS 1941, s. 68.

⁷⁰ SS 1943, s. 82 (prywatnie).

⁷¹ SS 1925, s. 3; WS 1925/1926, s. 3.

⁷² SS 1934, s. 15; WS 1934/1935, s. 15; SS 1935, s. 16.

⁷³ SS 1929, s. 25. Tak do 1945 r., zob. przypis 74.

⁷⁴ SS 1933, s. 45.

⁷⁵ WS 1929/1930, s. 39 i 43; SS 1930, s. 39 i 45; WS 1930/1931, s. 41 i 45; SS 1931, s. 41 i 45; WS 1931/1932, s. 41 i 45; SS 1932, s. 41 i 45; WS 1932/1933, s. 41 i 45; SS 1933, s. 41 i 45; WS 1933/1934, s. 45 i 49; SS 1934, s. 45 i 49; WS 1934/1935, s. 45, 48 i 49; SS 1935, s. 44 i 48; WS 1935/1936, s. 45 i 49; SS 1936, s. 43, 44, 47; WS 1936/1937 + SS 1937, s. 44 i 48; WS 1937/1938, s. 45 i 48; SS 1938, s. 45, 46 i 49; WS 1938/1939, s. 46 i 50; SS 1939, s. 47 i 51; WS 1939/1940, s. 49 i 53; II. Trimester 1940, s. 49 i 53; III. Trimester 1940, s. 52 i 56; SS 1941, s. 53 i 57; WS 1941/1942, s. 55 i 59; SS 1942, s. 56, 57 i 61; WS 1942/1943, s. 60, 61 i 65; SS 1943, s. 64, 65 i 69; WS 1943/1944, s. 61, 62 i 66; SS 1944, s. 36, 37 i 40 oraz WS 1944/1945, s. 36, 37 i 39.

⁷⁶ SS 1934, s. 49; WS 1934/1935, s. 49; SS 1935, s. 48; WS 1935/1936, s. 49; SS 1936, s. 48; WS 1936/1937 + SS 1937, s. 49, gdzie zastąpił Alfonsa Haase.

⁷⁷ WS 1937/1938, s. 49; SS 1938, s. 50; WS 1938/1939, s. 50; SS 1939, s. 51; WS 1939/1940, s. 53.

⁷⁸ Nie ma jej w II. Trimester 1940, s. 53.

⁷⁹ AUW, sygn. 220 (akta personalne).

sego zachowały się tylko szczątkowe informacje. I tak 16 października 1933 r. dziekan Benedikt Schott prosił go na „posiedzenie rady wydziału na piątek”, by mógł zreferować prośby Mimitza, Bachmanna i Trüstedta⁸⁰. Dziekan Heinrich Lange pisał do Hessego 16 października 1936 r. w związku z zamiarem uniknięcia jednostronnej oceny doktora Naumanna: „uchylam moją poprzednią decyzję z 14 października 1936 r.”, i przekazywał sprawę do zaopiniowania Hessego i Schmöldersa. Prosił też Hessego o zapoznanie się ze stanowiskiem Roberta Nölla von Nahmera⁸¹.

W związku z powołaniem Hessego postanowieniem ministra Rzeszy ds. nauki, wychowania i oświecenia ludowego Bernharda Rusta z 6 marca 1935 r. do Instytutu Stosowanych Nauk Gospodarczych, ten pierwszy w piśmie do dziekana Langego wyraził ubolewanie, że nie poświęca się wystarczająco czasu dla kształcenia praktycznego studentów i uniwersytet nie uczy rozwiązywania problemów praktycznych (pismo z 29 czerwca 1936 r.)⁸². Dnia 16 stycznia 1940 r. dziekan zaprotestował przeciwko możliwości zmobilizowania Hessego do Wehrmachtu, uzasadniając to faktem, że tylko on może prowadzić wykłady ze statystyki, odpowiada za całość kształcenia z gospodarki ludowej i polityki gospodarczej. Jak pisał do kuratora uniwersytetu, istnieje całkowita „nieвозмоść” mobilizacji⁸³.

Przechodząc do poglądów Hessego, warto zwrócić uwagę na nastawienie szowinistyczne, widoczne, gdy stale ogłaszał siebie jako przeciwnika granic wersalskich⁸⁴. Poglądy takie głosił także jako pracownik Instytutu Europy Wschodniej⁸⁵, na uczelni jako kierownik seminarium statystycznego. Gdy w Wielkiej Brytanii ogłoszono przekład jego książki (za pieniądze niemieckiego MSZ) *Niemiecki wschód pod traktatem wersalskim*, został członkiem brytyjskiego Towarzystwa Ekonomicznego⁸⁶. Sam uniwersytet był już „brunatny” u schyłku republiki weimarskiej, gdy usunięto w 1931 r. z Instytutu Europy Wschodniej jego dyrektora i twórcę Richarda Schotta z powodu podejrzeń o jego „pochodzenie rasowe”, i Hesse nie miał żadnych obiekcji przed zajęciem fotela poprzednika⁸⁷. Nie było w tym nic dziwnego, wystarczy zajrzeć do książki Thomasa Ditta, który nazwał wydział *Stosstrupfakultät*. Hesse uchodził na nim za specjalistę od Polski, ZSRR i Czechosłowacji⁸⁸. Gdy na przełomie maja i czerwca 1933 r.

⁸⁰ AUW, sygn. P18, fol. 194.

⁸¹ AUW, sygn. P18, fol. 196.

⁸² AUW, sygn. P18, fol. 195.

⁸³ AUW, sygn. P18, fol. 197.

⁸⁴ T. Kulak, M. Pater, W. Wrzesiński, *op. cit.*, s. 139.

⁸⁵ Zygmunt Szuszkiewicz podaje, że Albert Hesse był członkiem zarządu Instytutu w latach 1919–1933, zob. Z. Szuszkiewicz, *op. cit.*, s. 73 (z błędnym imieniem Adolf).

⁸⁶ T. Kulak, M. Pater, W. Wrzesiński, *op. cit.*, s. 143.

⁸⁷ *Ibidem*, s. 151. Szuszkiewicz podaje, że był wicedyrektorem, ale to błąd, bo było dwóch współdyrektorów: Hesse i Otto Auhagen, zwany przez Szuszkiewicza dyrektorem, zob. Z. Szuszkiewicz, *op. cit.*, s. 17, 73 (chodzi o okres 1931–1933).

⁸⁸ T. Ditt, *„Stosstrupfakultät Breslau“: Rechtswissenschaft im „Grenzland Schlesien“*, Tübingen 2011, s. 140.

Instytut Europy Wschodniej zamknięto „z powodu działalności bolszewickiej”, policja przeszukała mieszkanie Hessego⁸⁹. Był także członkiem Instytutu Badań Ziemi Ludowej i Kulturalnej⁹⁰. W 1938 r. został prezesem Śląskiego Towarzystwa Kultury Ojczyźnianej po naziściu Walzu, rektorem uniwersytetu⁹¹. Jeszcze u schyłku republiki weimarskiej, w odróżnieniu od innych uczonych, pozytywnie potraktował polskiego studenta Stefana Różyckiego⁹². Natomiast w okresie Trzeciej Rzeszy był współautorem jednostronnej historii Śląska, a jako prelegent na kursach dla lekarzy głosił znaczenie higieny rasowej dla polityki ludnościowej⁹³. Na uniwersytecie Marcina Lutra są przekonani, że *Podręcznik ekonomii politycznej* z 1938 r. miał nastawienie liberalne, choć jest to zupełnie pozbawione podstaw, o czym piszemy w innym miejscu⁹⁴.

Jak kiepsko wyglądała denazyfikacja w Niemczech po drugiej wojnie światowej, widać na przykładzie Hessego. W 1945 r. wszedł do rządu krajowego Saksonii-Anhaltu, a potem, w 1946 r., został docentem w Państwowej Akademii Nauk Administracyjnych w Spirze. Zmarł 31 lipca 1965 r. we Fryburgu Bryzgowijskim wieku 89 lat⁹⁵.

Bibliografia

Źródła archiwalne:

Archiwum Uniwersytetu Wrocławskiego, sygnatury: S41, S220, P18.

Źródła drukowane:

“Breslauer Adressbuch“ 1943.

- I. Trimester 1940 – *Schlesische Friedrich-Wilhelms-Universität zu Breslau. Vorlesungs- und Personal-Verzeichnis, I. Trimester 1940*, Breslau.
- II. Trimester 1940 – *Schlesische Friedrich-Wilhelms-Universität zu Breslau. Vorlesungs- und Personal-Verzeichnis, II. Trimester 1940*, Breslau.
- III. Trimester 1940 – *Schlesische Friedrich-Wilhelms-Universität zu Breslau. Vorlesungs- und Personal-Verzeichnis, III. Trimester 1940*, Breslau.
- SS 1921 – *Personal-Verzeichnis der Schlesischen Friedrich-Wilhelms-Universität zu Breslau, Sommersemester 1921*, Breslau.
- SS 1923 – *Personal-Verzeichnis der Schlesischen Friedrich-Wilhelms-Universität zu Breslau, Sommersemester 1923*, Breslau.

⁸⁹ *Ibidem*, s. 149. Nie pracował już później w instytucie po jego „aryzacji”, zgłosił się natomiast na jubileusz 25-lecia w 1943 r. Zob. Z. Szuszkiewicz, *op. cit.*, s. 73. Opracował też w publikacji jubileuszowej okres 1921–1930 istnienia Instytutu, zob. Z. Szuszkiewicz, *Instytut Wschodniej Europy we Wrocławiu w latach 1940–1945*, „Studia Śląskie. Seria nowa” 1975, t. 28, s. 225.

⁹⁰ Institut für Volks- und Kulturbodenforschung, zob. Z. Szuszkiewicz, *Rola instytucji wschodnich...*, s. 17, przyp. 33.

⁹¹ T. Kulak, M. Pater, W. Wrzesiński, *op. cit.*, s. 162.

⁹² *Ibidem*, s. 183.

⁹³ *Ibidem*, s. 187, 189.

⁹⁴ <http://www.catalogus-professorum-halensis.de/hessealbert.html> (11.03.2016). Zob. T. Kruszewski, *op. cit.*

⁹⁵ http://www.bundesarchiv.de/aktenreichskanzlei/1919-1933/1pa/adr/adrhl/kap1_1/para2_233.html (11.03.2016).

- SS 1924 – *Vorlesungs- und Personal-Verzeichnis der Schlesischen Friedrich-Wilhelms-Universität zu Breslau, Sommersemester 1924*, Breslau.
- SS 1925 – *Vorlesungs- und Personal-Verzeichnis der Schlesischen Friedrich-Wilhelms-Universität zu Breslau, Sommersemester 1925*, Breslau.
- SS 1926 – *Vorlesungs- und Personal-Verzeichnis der Schlesischen Friedrich-Wilhelms-Universität zu Breslau, Sommersemester 1926*, Breslau.
- SS 1927 – *Vorlesungs- und Personal-Verzeichnis der Schlesischen Friedrich-Wilhelms-Universität zu Breslau, Sommersemester 1927*, Breslau.
- SS 1928 – *Vorlesungs- und Personal-Verzeichnis der Schlesischen Friedrich-Wilhelms-Universität zu Breslau, Sommersemester 1928*, Breslau.
- SS 1929 – *Vorlesungs- und Personal-Verzeichnis der Schlesischen Friedrich-Wilhelms-Universität zu Breslau, Sommersemester 1929*, Breslau.
- SS 1930 – *Vorlesungs- und Personal-Verzeichnis der Schlesischen Friedrich-Wilhelms-Universität zu Breslau, Sommersemester 1930*, Breslau.
- SS 1931 – *Vorlesungs- und Personal-Verzeichnis der Schlesischen Friedrich-Wilhelms-Universität zu Breslau, Sommersemester 1931*, Breslau.
- SS 1932 – *Vorlesungs- und Personal-Verzeichnis der Schlesischen Friedrich-Wilhelms-Universität zu Breslau, Sommersemester 1932*, Breslau.
- SS 1933 – *Schlesische Friedrich-Wilhelms-Universität zu Breslau. Vorlesungs- und Personal-Verzeichnis, Sommersemester 1933*, Breslau.
- SS 1934 – *Schlesische Friedrich-Wilhelms-Universität zu Breslau. Vorlesungs- und Personal-Verzeichnis, Sommersemester 1934*, Breslau.
- SS 1935 – *Schlesische Friedrich-Wilhelms-Universität zu Breslau. Vorlesungs- und Personal-Verzeichnis, Sommersemester 1935*, Breslau.
- SS 1936 – *Schlesische Friedrich-Wilhelms-Universität zu Breslau. Vorlesungs- und Personal-Verzeichnis, Sommersemester 1936*, Breslau.
- SS 1938 – *Schlesische Friedrich-Wilhelms-Universität zu Breslau. Vorlesungs- und Personal-Verzeichnis, Sommersemester 1938*, Breslau.
- SS 1939 – *Schlesische Friedrich-Wilhelms-Universität zu Breslau. Vorlesungs- und Personal-Verzeichnis, Sommersemester 1939*, Breslau.
- SS 1941 – *Schlesische Friedrich-Wilhelms-Universität zu Breslau. Vorlesungs- und Personal-Verzeichnis, Sommersemester 1941*, Breslau.
- SS 1942 – *Schlesische Friedrich-Wilhelms-Universität zu Breslau. Vorlesungs- und Personal-Verzeichnis, Sommersemester 1942*, Breslau.
- SS 1943 – *Schlesische Friedrich-Wilhelms-Universität zu Breslau. Vorlesungs- und Personal-Verzeichnis, Sommersemester 1943*, Breslau.
- SS 1943 – *Schlesische Friedrich-Wilhelms-Universität zu Breslau. Vorlesungs- und Personal-Verzeichnis, Sommersemester 1943*, Breslau [b.d.].
- SS 1944 – *Schlesische Friedrich-Wilhelms-Universität zu Breslau. Vorlesungs- und Personal-Verzeichnis, Sommersemester 1944*, Breslau.
- WS 1922/23 – *Personal-Verzeichnis der Schlesischen Friedrich-Wilhelms-Universität zu Breslau, Wintersemester 1922/1923*, Breslau.
- WS 1924/25 – *Vorlesungs- und Personal-Verzeichnis der Schlesischen Friedrich-Wilhelms-Universität zu Breslau, Wintersemester 1924/1925*, Breslau.
- WS 1925/26 – *Vorlesungs- und Personal-Verzeichnis der Schlesischen Friedrich-Wilhelms-Universität zu Breslau, Wintersemester 1925/1926*, Breslau.
- WS 1926/27 – *Vorlesungs- und Personal-Verzeichnis der Schlesischen Friedrich-Wilhelms-Universität zu Breslau, Wintersemester 1926/1927*, Breslau.
- WS 1927/28 – *Vorlesungs- und Personal-Verzeichnis der Schlesischen Friedrich-Wilhelms-Universität zu Breslau, Wintersemester 1927/1928*, Breslau.
- WS 1928/29 – *Vorlesungs- und Personal-Verzeichnis der Schlesischen Friedrich-Wilhelms-Universität zu Breslau, Wintersemester 1928/1929*, Breslau.
- WS 1929/30 – *Vorlesungs- und Personal-Verzeichnis der Schlesischen Friedrich-Wilhelms-Universität zu Breslau, Wintersemester 1929/1930*, Breslau.
- WS 1930/31 – *Vorlesungs- und Personal-Verzeichnis der Schlesischen Friedrich-Wilhelms-Universität zu Breslau, Wintersemester 1930/1931*, Breslau.
- WS 1931/32 – *Vorlesungs- und Personal-Verzeichnis der Schlesischen Friedrich-Wilhelms-Universität zu Breslau, Wintersemester 1931/1932*, Breslau.
- WS 1932/33 – *Vorlesungs- und Personal-Verzeichnis der Schlesischen Friedrich-Wilhelms-Universität zu Breslau, Wintersemester 1932/1933*, Breslau.

- WS 1933/34 – *Schlesische Friedrich-Wilhelms-Universität zu Breslau. Vorlesungs- und Personal-Verzeichnis, Wintersemester 1933/1934*, Breslau.
- WS 1934/35 – *Schlesische Friedrich-Wilhelms-Universität zu Breslau. Vorlesungs- und Personal-Verzeichnis, Wintersemester 1934/1935*, Breslau.
- WS 1935/36 – *Schlesische Friedrich-Wilhelms-Universität zu Breslau. Vorlesungs- und Personal-Verzeichnis, Wintersemester 1935/1936*, Breslau.
- WS 1936/37 + SS 1937 – *125 Jubiläums-Feier 1811–1936. Schlesische Friedrich-Wilhelms-Universität zu Breslau. Vorlesungs- und Personal-Verzeichnis, Wintersemester 1936/1937, Sommersemester 1937*, Breslau.
- WS 1937/38 – *Schlesische Friedrich-Wilhelms-Universität zu Breslau. Vorlesungs- und Personal-Verzeichnis, Wintersemester 1937/1938*, Breslau.
- WS 1938/39 – *Schlesische Friedrich-Wilhelms-Universität zu Breslau. Vorlesungs- und Personal-Verzeichnis, Wintersemester 1938/1939*, Breslau.
- WS 1939/40 – *Schlesische Friedrich-Wilhelms-Universität zu Breslau. Vorlesungs- und Personal-Verzeichnis, Wintersemester 1939/1940*, Breslau.
- WS 1941/42 – *Schlesische Friedrich-Wilhelms-Universität zu Breslau. Vorlesungs- und Personal-Verzeichnis, Wintersemester 1941/1942*, Breslau.
- WS 1942/43 – *Schlesische Friedrich-Wilhelms-Universität zu Breslau. Vorlesungs- und Personal-Verzeichnis, Wintersemester 1942/1943*, Breslau.
- WS 1943/44 – *Schlesische Friedrich-Wilhelms-Universität zu Breslau. Vorlesungs- und Personal-Verzeichnis, Wintersemester 1943/1944*, Breslau.
- WS 1943/44 – *Schlesische Friedrich-Wilhelms-Universität zu Breslau. Vorlesungs- und Personal-Verzeichnis, Wintersemester 1943/1944*, Breslau.
- WS 1944/45 – *Schlesische Friedrich-Wilhelms-Universität zu Breslau. Vorlesungs- und Personal-Verzeichnis, Wintersemester 1944/1945*, Breslau.

Opracowania:

- Czapliński M., *Verzeichnis der Professoren der Juristischen Fakultät Breslau (1811–1945)*, „Jahrbuch der Schlesischen Friedrich-Wilhelm-Universität zu Breslau“ 1993, Bd. 34.
- Ditt T., *„Stosstruppfakultät Breslau“: Rechtswissenschaft im „Grenzland Schlesien“*, Tübingen 2011.
- Kruszewski T., *Koncepcja tzw. gospodarki ludowej w poglądach Alberta Hessego (1876–1965)*, przygotowane do druku.
- Kulak T., Pater M., Wrześniński W., *Historia Uniwersytetu Wrocławskiego 1702–2002*, Wrocław 2002.
- Nowacki K., *Zarys dziejów prawa na Uniwersytecie Wrocławskim*, Wrocław 2004.
- Szuskiewicz Z., *Instytut Wschodniej Europy we Wrocławiu w latach 1940–1945*, „Studia Śląskie. Seria nowa” 1975, t. 28.
- Szuskiewicz Z., *Rola wschodnich instytutów w realizacji politycznych planów Rzeszy Niemieckiej (w świetle badań nad działalnością Osteuropa-Institut we Wrocławiu w latach 1918–1945)*, Warszawa 1974.

Źródła internetowe:

- http://www.bundesarchiv.de/aktenreichskanzlei/1919-1933/1pa/adr/adrh1/kap1_1/para2_233.html (11.03.2016).
- <http://www.catalogus-professorum-halensis.de/hessealbert.html> (11.03.2016).

ALBERT HESSE – PROFESSOR OF ECONOMIC LAW AND STATISTICS,
AT VRATISLAVIAN UNIVERSITY (1921–1945)

Abstract: Albert Hesse was one of the most eminent German professors of economic law and statistics. He was educated at the University Hale-Wittenberg, but spent most of his life, as a researcher in Wrocław (1921–1945). In the period of Weimar Republic, he became one of the most prominent specialists, in his fields of research. He was engaged in various activities, connect-

---

ed with international organisations and on the forum of the League of Nations. What is more, he was also, initially, a worker, and then the co-director of East Europe Institute in Wrocław, though in 1933, after the Nazis had taken over the power, he lost this position. The time of the Third Reich, was the beginning of Hesse's end as a researcher as threads of the national socialist ideology appeared more and more often in his academic work, which contributed to a decline in his prestige. Nonetheless, there was no solid evidence of his possible harmfulness to anybody, which allowed him to continue teaching in the postwar Germany.

Keywords: GERMANY, WEIMAR REPUBLIC, THIRD REICH, NATIONAL ECONOMY, STATISTICS, SILESIA, HALLE UNIVERSITY, UNIVERSITY OF WROCLAW